

Uzaktan Eğitim Engelleri: Bir Meta-Sentez Çalışması

Distance Education Obstacles: A Meta-Synthesis Study

Mithat Elçiçek^{1*}

¹Siirt Üniversitesi, Grafik Tasarım Bölümü, Merkez, Siirt, Türkiye

Orcid: M. Elçiçek (0000-0003-1845-7271)

Özet: Bu çalışma, Covid-19 pandemisi sürecinde, uzaktan eğitim faaliyetlerinde karşılaşılan engellere yönelik çalışmaları sentezleyerek tek bir çatı altında toplamayı amaçlamıştır. Çalışmada ortaya çıkan sonuçlar, yapılacak uzaktan eğitim faaliyetlerinde dikkat edilmesi gereken noktaları ön plana çıkarması açısından önem arz etmektedir. Araştırmanın yöntemi nitel araştırma yöntemlerinden meta-sentez olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda, Covid-19 pandemisi döneminde uzaktan eğitim engelleri konusunda yayınlanmış Türkiye merkezli bilimsel araştırma makaleleri incelenmiştir. Google Scholar veri tabanında konuyla ilgili Nisan 2021 tarihine kadar yayınlanmış 16 adet nitel/karma çalışmanın sonuç ve öneriler bölümü bu araştırmanın bulgularını oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda uzaktan eğitim faaliyetleriyle ilgili teknik, öğretimsel, iletişimsel ve çevresel olmak üzere dört temada engellerin olduğu belirlenmiştir. Ulaşılan sonuçlar araştırmanın amacı çerçevesinde yorumlanarak tartışılmış ve ileride yapılacak çalışmalar için bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan eğitim; engeller; meta-sentez; pandemi

Abstract : The aim of this study is to synthesize the obstacles encountered in distance education activities during the Covid-19 pandemic process and to gather such obstacles under a single roof. The results of the study are important in terms of highlighting the points that need to be considered in distance education activities. The method of the research was a meta-synthesis. In this context, Turkey-based scientific research articles on distance education obstacles conducted during the Covid-19 pandemic were examined. Results and recommendations sections of 16 publications on the subject found in the Google Scholar database constitute the findings of this study. According to the results of the research, obstacles were reached under four different themes: technical, instructional, communicative and environmental. The results were interpreted and discussed within the framework of the purpose of the research, and some suggestions were made for future studies.

Keywords: Distance education; obstacles; meta-synthesis; pandemic

I. Giriş

Uzaktan eğitim, içinde bulunduğu dönemin teknolojisinden yararlanarak farklı ortamlarda bulunan öğrenen, öğretici ve içerik arasında etkileşim kuran disiplinler arası bir yaklaşımdır. İlk uygulamaları yaklaşık üç asır öncesine uzanmasına karşın, pek çok ülkede yaygın olarak kullanılmaktadır. Eğitim faaliyetlerinin uzaktan eğitim olarak tanımlanabilmesi için öğrenen ve öğreticinin ayrı ortamlarda bulunması, bir eğitim kurumunun kontrolünde yürütülmesi, teknolojinin kullanılması, iletişimin iki yönlü olması ve ders içeriğinin en az %80'inin teknoloji aracılığıyla yürütülmesi gerektiği belirtilmektedir (Bolliger & Wasilik, 2009; Menchaca & Bekele, 2008). Bu çerçevede uzaktan eğitim; öğrenen ve öğreticinin birbirinden uzakta olduğu, iletişim teknolojisi yoluyla birbirleriyle ve öğretimsel içerikle bağlantı kurdukları

planlı eğitim sürecidir (Simonson, Schlosser & Orellana, 2011).

Posta yoluyla başlayan uzaktan eğitim serüveni, teknolojideki gelişmelere paralel olarak sırasıyla gazete, mektup, radyo, televizyon, video, bilgisayar ve internet yoluyla devam etmiştir (Bozkurt, 2017). Günümüz, faaliyet alanlarında yaşanan dijital dönüşümle beraber uzaktan eğitim faaliyetleri de dijitalleşerek yeni bir dönemece girmiştir. Uzaktan eğitim faaliyetlerinin dijitalleşmesinde, internet teknolojisi önemli bir rol oynamıştır. Bu sebeple, uzaktan eğitim ve çevrimiçi öğrenme (internet temelli öğrenme) kavramları sıklıkla birbirinin yerine kullanılmaktadır (Özgöl, Sarıkaya & Öztürk, 2017). Çevrimiçi öğrenme uzaktan eğitim altında yer alan bir kavramdır (Celen, Çelik & Seferoğlu, 2018). Uzaktan eğitim, elektronik veya elektronik olmayan teknolojiler ara-

* Corresponding author. Email: mithatelcicek@gmail.com

cılığıyla, zaman ve mekân sınırlaması olmadan öğrenme içeriklerinin kullanıcılara sunulduğu planlı faaliyetler bütünüdür (Rovai & Downey, 2010; Lee, 2020). Çevrimiçi öğrenme ise uzaktan eğitimden farklı olarak internet aracılığıyla öğrenen ve öğretenlerin eş zamanlı veya eş zamansız olarak iletişim-etkileşim kurabildikleri öğrenme ortamlarıdır (Moore, Dickson-Deane & Galyen, 2011). Bu noktada çevrimiçi öğrenmenin, uzaktan eğitimin en yeni formu olduğu söylenebilir.

Postayla başlayıp çevrimiçi olarak devam eden uzaktan eğitim serüveni, küresel bir salgın haline gelen korona virüs sebebiyle yeni bir dönüşümün eşiğine girmiştir. Tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de eğitim-öğretim faaliyetlerinin sürdürülebilmesi için çeşitli senaryolar devreye alınmıştır. Eğitim faaliyetleri ilk ve orta kademelerde, Eğitim Bilişim Ağı (EBA) ve televizyon kanalları üzerinden yürütülmüştür. Üniversitelerde ise Uzaktan Eğitim ve Uygulama Merkezleri, çevrimiçi öğrenme ortamlarını devreye alarak bu süreci en etkin şekilde yürütmeye çalışmıştır. Normal zamanlarda bile yoğun bir şekilde talep gören uzaktan eğitim faaliyetleri, korona virüs salgınında destek amaçlı kullanılmaktan çıkıp, eğitim faaliyetlerinin tamamının yürütüldüğü ortamlara dönüşmüştür (Ertuğ, 2020). Alanyazın incelendiğinde, uzaktan eğitimin özelde ise çevrimiçi öğrenmenin artık yeni bir yöntem olmaktan çıktığı, eğitim sisteminin önemli ve vazgeçilmez bir parçası haline geldiği görülmektedir (Adnan & Anwar, 2020; Nadeak, 2020). Fakat unutulmaması gerekir ki, yaşanan sürecin sosyal etkileri, eğitim ekosistemi paydaşlarının deneyimi, uzaktan eğitim derslerinin etkileşimi ve tasarımı gibi daha pek çok açıdan sürecin tam bir uzaktan eğitim süreci olmadığı anlaşılmaktadır (Alvarez Jr, 2020; Bozkurt & Sharma, 2020). Uzaktan eğitim üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde, bu dönemi olağan koşullarda sürdürülen uzaktan eğitimden ayırmak için “acil uzaktan eğitim” (Sezgin, 2021), “zorunlu uzaktan eğitim” (Balaman & Hanbay Tiryaki, 2021) ve “uzaktan eğitim provası” (Elçiçek, 2021) şeklinde kavramların kullanıldığı görülmektedir. Ancak adı nasıl kabul görürse görsün, eğitim tarihine ve özelde uzaktan eğitim tarihine istisnai bir dönem olarak geçmektedir (Yıldırım, 2020).

Pandemi süresince yürütülen eğitim faaliyetleri her ne kadar bazı araştırmacılar tarafından tam anlamıyla uzaktan eğitim süreci olarak görülüyor olsa da (Golden, 2020; Sharma, 2020; Yıldız & Kartal, 2020) öğrenenlerin, öğretenlerin, ebeveynlerin ve yöneticilerin bu süreçte önemli deneyimler kazandığı muhakkaktır. Dolayısıyla bu aşamada yapılması gereken, bu deneyimlerin sonraki süreçlere nasıl aktarılacağı ve ne şekilde değerlendirilebileceğinin tartışılmasıdır. Unutulmamalıdır ki, salgın sürecindeki deneyimlerimiz, bizim önceki süreçlerde edindiğimiz deneyimlerimizin birer yansımasıdır.

Milli Eğitim Bakanlığı’nın EBA platformunu önceden hazırlamış olması, üniversitelerin bünyelerinde Uzaktan Eğitim ve Uygulama Merkezleri’ni kurmuş olması ve öğretim faaliyetlerinin bir bölümünün bu ortamlar üzerinden yürütülüyor olması geçmiş deneyimlerimize örnek olarak gösterilebilir. Bunun dışında yüz yüze eğitimin ve çevrim içi öğrenme ortamlarının beraber kullanıldığı harmanlanmış öğrenme modelini deneyimlemiş öğretmen ve akademisyenlerin bu sürece daha kolay adapte olduğu da söylenebilir (Ak vd., 2021).

Uzaktan eğitim sahip olduğu özellikler yönüyle geleneksel yüz yüze eğitime göre farklılıklara sahiptir. Geniş kitlelere hitap etmesi, öğrenen gereksinimlerine göre uyarlanabilmesi, işbirlikçi öğrenme, fırsat eşitliği ve hayat boyu öğrenme imkânı sunması yönüyle yüz yüze eğitimden ayrılmaktadır (Gregory & Lodge, 2015; Simonson, Schlosser & Orellana, 2011). Özellikle zaman ve mekân bağlamındaki esnekliği sayesinde farklı coğrafyalara sahip bireylerin bilgiye erişimlerini kolaylaştırmaktadır. Böylece, farklı özellik ve birikime sahip bireyler kolayca bir araya gelerek kendi öğrenme hızlarına uygun faaliyetler düzenleyebilmektedirler (Rovai & Downey, 2010). Ancak buna karşın, etkileşim, geribildirim, destek hizmetleri, öğretimsel içerik, deneyim, yöntem, ilgi ve motivasyon gibi bazı dezavantajlı yönleri de bulunmaktadır (Bilgiç & Tüzün, 2015; Falowo, 2007; Li, 2009; Sezgin, 2021; Uroкова, 2020). Nitekim teknoloji ve internet altyapı problemleri, maliyet ve zaman kısıtı gibi diğer etkenler uzaktan eğitim sürecinin niteliğini olumsuz yönde etkilemektedir (Baturay & Yükseltürk, 2015; Tryon & Bishop, 2009).

Uzaktan eğitim süreçlerinin etkili ve başarılı olabilmesi için uzaktan eğitim gerekliliklerinin karşılanması gerekir (Bilgiç & Tüzün, 2015). Bu hususta mevcut uzaktan eğitim süreçlerinde yaşanan engellerin farkına varılması, bu engellerin göz önüne alınarak planlamalar yapılması ve bu engellerin tekrar tekrar yaşanmasının önüne geçilmesi önemlidir. Palloff & Pratt (2007) uzaktan eğitimde iyi bir planlama ve düşünme sürecinin önemini vurgulamaktadır. Pandemi ve pandemi dönemi sonrasında sunulacak uzaktan eğitim hizmetlerindeki engelleri görmek ve buna ilişkin yapılacak yeni düzenlemelerle yola devam etmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Uzaktan eğitim konusundaki engellerin belirlenmesi ve ortaya konması, uzaktan eğitim uygulamalarının yaygınlaştırılması açısından önem arz etmektedir. Böylece uzaktan eğitim faaliyetlerinin geliştirilmesi ve öğretim kalitesinin artırılmasına yönelik çeşitli öneriler geliştirilebilir. Her ne kadar, alan yazında uzaktan eğitimde yaşanan zorluklar konusunda çeşitli çalışmalar olsa da bilimsel çalışmaların sistematik bir şekilde bir araya getirilerek, uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan engellerin tematik olarak analiz edildiği sınırlı sayıda araştırmaya rastlanmaktadır

(Kürtüncü & Kurt, 2020; Sezgin, 2021; Uroкова, 2020). Mevcut çalışmada, uzaktan eğitim engelleri konusunda yapılmış çalışmalar (araştırma makaleleri) incelenerek uzaktan eğitim sürecini etkileyen temel engellerin neler olduğu tek bir çatı altında toplanması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, pandemi dönemiyle birlikte tüm eğitim kademelerinde zorunlu hale gelen uzaktan eğitim uygulamalarında karşılaşılan engellerin ortaya çıkarılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda “Zorunlu uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan engeller nelerdir?” araştırma problemine yanıt aranmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan meta sentez çalışmasıdır. Meta-sentez, belirli bir konu üzerine yapılan araştırmaların tema veya matrisler oluşturularak sentezlenmesi ve yorumlanması işidir (Calik & Sozbilir, 2014). Meta-sentez, araştırılan konunun bütünsel bir bakış açısıyla derinlemesine anlaşılması üzerine odaklanmaktadır. Weed (2005) meta-sentez çalışmalarının, az sayıdaki nitel ve karma araştırma sonuçlarının yorumlanmasını, Bondas & Hall (2007) ise derinlemesine analiz ve zengin bir yorum istediği için ortalama 10-12 adet araştırma ile sınırlandırılmasını tavsiye etmektedirler. Bu kapsamda mevcut çalışmada, Covid-19 pandemisi döneminde uzaktan eğitim engelleri konusunda Nisan 2021 tarihine kadar yayınlanmış Türkiye merkezli bilimsel araştırma makaleleri incelenmiştir.

2.2. Verilerin Toplanması ve Araştırmaya Dahil Edilme Kriterleri

Veriler toplanırken Google Scholar veri tabanında yer alan makalelerden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler araştırmanın amacı çerçevesinde değerlendirilerek yorumlanmıştır. Bu kapsamda çalışmada belirlenen ölçütler; Google Scholar veri tabanında (i), Nisan 2021 tarihine kadar (ii), uzaktan eğitim alanında nitel veya karma yöntemde (iii), “Covid-19”, “pandemi”, “zorunlu uzaktan eğitim”, “acil uzaktan eğitim”, “uzaktan eğitim provası” anahtar kelimelerinden en az birini içeriyor olması (iv) şeklinde belirlenmiştir. Yukarıda belirtilen ölçütlerden ilk ikisi (i, ii) aynı zamanda araştırma sınırlılıklarını ifade etmektedir. Belirlenen ölçütleri karşılayan 150 akademik araştırmaya ulaşılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda bildiri veya derleme çalışmasından oluşan 12 araştırma ve araştırma konusuyla ilgili olmayan 13 bilimsel makale araştırma kapsamının dışında tutulmuştur. Geriye kalan 125 bilimsel araştırma makalesi içerisinde uzaktan eğitim engelleri (uzaktan eğitimde yaşanan sorunlar, uzaktan eğitimin dezavantajları, uzaktan eğitim bariyerleri vb.) konusunda nitel veya karma araştırma yöntemiyle yazılmış toplam 16 adet araştırma makalesi (Ek:1) meta-sentez kapsamında analiz edilmiştir. Meta-sentez kapsamına araştırmaya dâhil edilen çalışmalara ait bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1 incelendiğinde, makalelerin genel olarak 2020 yılında yayınlandığı görülmektedir. Makalelerin neredeyse tamamına yakınında Türkçe yayın dili kullanılmıştır, araştırma yöntemi olarak nitel çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Görüşme formu ve açık uçlu soru formları veri

Tablo 1. Araştırmaya dahil edilen çalışmalara ait bilgiler

Bilgiler		Referanslar	f
Yayın yılı	2020	M1, M2, M3, M4, M5, M6, M8, M9, M11, M12, M13, M14, M16	13
	2021	M7, M10, M15	3
Yayın Dili	Türkçe	M1, M2, M3, M4, M5, M6, M7, M8, M9, M10, M11, M12, M13, M14, M16	15
	İngilizce	M15	1
Araştırma Yöntemi	Karma	M3, M9	2
	Nitel	M1, M2, M4, M5, M6, M7, M8, M10, M11, M12, M13, M14, M15, M16	14
Veri Toplama Aracı	Görüşme Formu	M1, M2, M3, M4, M5, M6, M7, M8, M10, M11, M12, M14	12
	Günlükler	M4	1
	Açık Uçlu Soru Formu	M9, M12, M13, M15, M16	5
Analiz Yöntemi	Betimsel Analiz	M3, M4, M11, M16	4
	İçerik Analizi	M1, M2, M4, M6, M7, M8, M9, M10, M11, M12, M13, M14, M15, M16	14
	Diğer	M5,	1
Örneklem Profili	Ortaokul Öğrenci	M6, M12	2
	Ebeveyn	M6, M9	2
	Üniversite Öğrencisi	M3, M4, M5, M11, M15, M16	6
	Öğretmen	M1, M2, M6, M7, M8, M10, M13,	7
	Öğretim Üyesi	M6, M14	2

toplama aracı olarak kullanılmıştır. İçerik analizi ve betimsel analiz teknikleri doğrultusunda analizler gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, makalelerde çoğunlukla öğretmen örneklem gruplarıyla çalışıldığı ve bunu öğretmen adayları, üniversite öğrencileri, öğretim elemanları, veliler, ortaokul ve lise öğrencilerinin takip ettiği görülmektedir.

2.3. Verilerin Analizi

Meta-sentez çalışmalarında, araştırmacı bir konu ile ilgili yapılmış çalışmaları bütüncül bir bakış açısıyla inceleyerek ortak temalara ulaşmayı amaçlar. Bu kapsamda aşağıda verilen basamaklar dikkate alınarak çalışmaların analizi yapılmıştır (Aspfors & Fransson, 2015; Staneva, Bogossian & Wittkowski 2015).

Aşama 1: Olgusal bir çalışmaya karar verme ve başlama. Araştırma sorularının belirlenmesi. Bu çerçevede araştırmada, uzaktan eğitim engellerini ortaya çıkarmak için bu konu ile ilgili yayınlanmış Türkiye merkezli bilimsel özgün araştırma makalelerin incelenmesi hedeflenmiştir.

Aşama 2: İlgi alanına ilişkin hangi çalışmaların kullanılacağına karar verme. Anahtar kelimeler, belirlenip alan yazını taramasının yapılması. Bu aşamada yukarıda (verilerin toplanması başlığında) yer alan ölçütlere uyan 16 adet makale araştırmaya dâhil edilmiştir.

Aşama 3: Nitel verileri okuma. Bu aşamada, verilerin birbiriyle ilişkisini tespit etmek, verileri birbirine dönüştürmek ve sentezlemek için uzaktan eğitim engellerine yönelik makalelere ait kodlar oluşturulmuştur.

Aşama 4: Elde edilen verilerin birbirleriyle nasıl ilişkili olduğunu belirleme. Bu aşamada, uzaktan eğitim engellerine ilişkin; yaşanan sorunlar, problemler, bariyerler, dezavantajlar vb. kavramlar karşılaştırılarak makalelerin hangi yönlerden benzer oldukları belirlenmiştir.

Aşama 5: Verileri birbirine dönüştürme. Çalışma kapsamında ortaya çıkan “teknik engeller”, “öğretimsel engeller”, “iletişimsel engeller”, “çevresel engeller” temaları tablolar halinde aşağıda (bulgular başlığında) sunulmuştur.

Aşama 6: Elde edilen verilerin sentezlenmesi. Bu aşamada, araştırmadan elde edilen veriler okuyucuların anlayabileceği şekilde sentezlenerek raporlaştırılmış ve ifade edilmiştir.

Araştırmanın veri analiz basamaklarının her birinde alanında uzman 2 öğretim üyesinden görüşler alınmıştır. Ortaya çıkan bulgular, atıf ve çeşitlemeler yapılarak güçlendirilmiş ve inandırıcılık artırılmıştır. Tema ve kategoriler belirlenirken ölçme ve değerlendirme alanında uzman bir öğretim üyesinden yardım alınmıştır. Böylece, araştırmacı ile birlikte toplam iki değerlendirici tarafın-

dan ortaya çıkarılan temalar kıyaslanmış ve sonuçların %91 oranında örtüştüğü ve tutarlı olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte uzaktan eğitim engellerine ilişkin konu içeriğini destekleyen araştırmalar incelenerek gerekli yerlerde alıntılar yapılmıştır.

3. Bulgular

Araştırma bulgularına göre uzaktan eğitim engellerine yönelik dört tema tespit edilmiştir. Bu temalar; teknik engeller, öğretimsel engeller, iletişimsel engeller ve çevresel engellerdir. Araştırmadan elde edilen bulgular tablolar halinde aşağıda sunulmuştur. Uzaktan eğitimde karşılaşılan teknik engellere yönelik maddeler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Uzaktan Eğitimde Teknik Engeller

Tema: Teknik Engeller	Referanslar	f
Teknolojik araç gereksinimleri	M1, M2, M5, M6, M7, M8, M10, M11, M12, M13, M14, M15, M16	13
Alt yapı sorunları	M1, M2, M3, M4, M5, M6, M8, M9, M10, M12, M13, M14, M16	13
Sistemsel hatalar	M1, M2, M3, M4, M6, M8, M9, M10, M11, M12, M13, M14, M16	13
Teknik destek ihtiyaçları	M1, M5, M10, M15, M16	5

Ortaya çıkan bulgular incelendiğinde, teknolojik araç gereksinimleri (f=13), altyapı sorunları (f=13) ve sistemsel hatalar (f=13) hususunda birçok çalışmada değinildiği görülmektedir. Ortaya çıkan her bir engel ile ilgili detaylı açıklamalar aşağıda belirtilmiştir.

3.3.1. Teknolojik Araç Gereksinimleri

Uzaktan eğitim sürecinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için ihtiyaç duyulan bilgisayar, tablet, akıllı telefon, televizyon vb. teknolojik araçların yetersiz olması, bu araçlara bağlanacak mikrofon, kulaklık, kamera vb. donanımların olmaması veya çalışmaması uzaktan eğitim sürecini engellemektedir. Karahan, Bozan & Akçay’a (2020) göre “katılımcıların birçoğunun teknolojik yetersizliklerden kaynaklı sorun yaşadıkları...” (s. 209) ifade edilmektedir.

3.3.2. Alt Yapı Sorunları

Elektrik, internet, telefon, televizyon vb. altyapı hizmetlerinin yetersiz olması veya bu hizmetlerde yaşanan kesintiler uzaktan eğitim sürecinin yürütülmesine engel olmaktadır. Canpolat & Yıldırım (2021) tarafından yürütülen çalışmada, “...TV çekmemesi”, “internet erişimi sorunu”, “elektrik ya da internet bağlantısı yüzünden dersten kopma...” (s. 90) yaşandığı ifade edilmektedir.

3.3.3. Sistemsel Hatalar

Uzaktan eğitim sürecinde kullanılan platformlarla ilgili sistemsel hatalar (bağlantı yavaşlığı, aşırı yoğunluk, sistemden atma, çökme, erişilememe vb.) uzaktan eğitim

engeli oluşturmaktadır. Pınar & Dönel Akgül'ün (2020) çalışmasında "...canlı dersler teknik hatalar veriyor", "yoğunluktan dolayı canlı derse girişler zor oluyor...", "...uygulama çok yavaş çalışıyor" (s. 477) şeklinde sistemsel hataların yaşandığı belirtilmektedir.

3.3.4. Teknik Destek İhtiyaçları

Uzaktan eğitim sürecinde yaşanan (sistem, yazılım, uygulama vb.) aksaklıkların çözümüne yönelik teknik destek hizmetlerinin yetersiz olması, paydaşların (öğrenci, öğretmen, akademisyen, veli ve diğerleri) etkin bir teknik destek hizmetinden yoksun kalmaları uzaktan eğitim engeli olarak değerlendirilmektedir. Akbal & Akbal'ın (2020) "...uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan sorunlar için sunulan destek hizmetleri yetersizdir..." (s. 538) ifadesi bu maddeyi desteklemektedir. Uzaktan eğitimde karşılaşılan öğretimsel engellere yönelik maddeler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Uzaktan Eğitimde Öğretimsel Engeller

Tema: Öğretimsel Engeller	Referanslar	f
İçerik problemleri	M1, M5, M10, M11, M12	5
Artan ödev yükleri	M1, M4, M11, M15	4
Uzaktan eğitimde deneyim sorunları	M2, M8, M11, M12, M14, M16	7
Uygulamalı derslerde yaşanan güçlükler	M7, M11, M12, M14	4
Ölçme değerlendirme sorunları	M3, M5, M6, M7, M11, M13, M14	7
Öğretimde tek düzelik anlayışı	M4, M6, M10, M11	4
Disiplin ve kontrol sorunları	M1, M3, M6, M8, M11, M12, M14	7
Aktif katılım ve süreklilik problemi	M1, M6, M8, M10, M11, M12, M13	7
Öğretimsel görevlerde bilgi eksiklikleri	M4, M11, M16	3

Ortaya çıkan bulgular incelendiğinde, aktif katılım ve süreklilik problemi (f=7), uzaktan eğitimde deneyim sorunları (f=7), ölçme değerlendirme sorunları (f=7), disiplin ve kontrol sorunları (f=7) hususlarında birçok çalışmada değinildiği görülmektedir. Ortaya çıkan her bir engel ile ilgili detaylı açıklamalar aşağıda belirtilmiştir.

3.3.5. İçerik Problemleri

Uzaktan eğitim içeriklerinin öğretimsel açıdan zayıf olması, öğretim programlarıyla entegre olamaması, üst bilişsel öğrenme düzeyine hitap edememesi, kalite, anlaşılabilirlik, uygunluk ve güncellikten uzak olması uzaktan eğitim sürecini engellemektedir. Bu maddeyi destekleyen Pınar & Dönel Akgül'e (2020) göre "...ders video konu anlatımları yetersizdir" (s. 477). Akdemir & Kılıç'a (2020) göre ise "...seneler öncesinden yüklenmiş videolarla yürütülmeye çalışılmasından verim alınamamaktadır" (s. 698).

3.3.6. Artan Ödev Yükleri

Öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde sorumlu oldukları aşırı ödev yükünden dolayı fazlasıyla zorlanmaları ve ödev yoğunluğunun stres oluşturması uzaktan eğitim engeli olarak değerlendirilmektedir. Genç, Engin & Yardım'a (2020) göre "...uzaktan eğitim sürecinde artan ödev yükünün bazı öğrenciler için yorucu olduğu ifade edilmektedir" (s. 146).

3.3.7. Uzaktan Eğitimde Deneyim Sorunları

Uzaktan eğitim sürecini bilmeme, uzaktan eğitimde kendini yetersiz hissetme, duruma hazırlıksız olma vb. durumlar uzaktan eğitime engel olmaktadır. Bu bağlamda, Dolmacı & Dolmacı (2020) tarafından yürütülen çalışmada "öğrencilerin uzaktan eğitime alışkın olmadığı..." (s. 717) ifade edilmektedir.

3.3.8. Uygulamalı Derslerde Yaşanan Güçlükler

Pratik veya deney yapmayı gerektiren uygulamalı derslerde öğrencilerin derslere adapte olamaması, zorluk yaşamaları, uygulamalı derslerin öğretiminde yetersizdir. Balaman & Hanbay Tiryaki'ye (2021) göre de uzaktan eğitim "uygulamalı derslerin öğretiminde yetersizdir" (s. 64).

3.3.9. Ölçme Değerlendirme Sorunları

Ölçme değerlendirmeye yönelik kopya çekme, düşük güvenilirlik, zaman yetersizliği, geçerlik problemi, kamera izleniyor olma hissi, evde sınav moduna girememe ve sınavların nasıl yapılacağı konusundaki muallaklık uzaktan eğitim engeli oluşturmaktadır. Er Türküresin (2021) tarafından yürütülen çalışmada "...ölçme ve değerlendirmede farklı açılardan sorun yaşandığı..." (s. 609) ifade edilmektedir.

3.3.10. Öğretimde Tek Düzelik Anlayışı

Öğretimde tek düzelik anlayışı (düz anlatım, konuların yüzeysel öğretimi, alternatif tekniklerin tercih edilmemesi, öğrenci farklılıklarının göz ardı edilmesi, bireysel öğrenmeye uygunsuzluk vb.) uzaktan eğitim süreci için engel oluşturmaktadır. Genç, Engin & Yardım'a (2020) göre "...strateji, yöntem ve tekniklerde tekdüzelik olduğu ve bu durumun süreci zorlaştırdığı ifade edilmektedir" (s. 150).

3.3.11. Disiplin ve Kontrol Sorunları

Öğrencilerin gözlemlenememesi, takip edilememesi, sınıf yönetimi sorunları, kontrol gücü, öğrencilerin disipline olamaması vb. durumlar uzaktan eğitim engeli oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Bayburtlu'ya (2020) göre "öğrencilerin uzaktan eğitim süresince takip edilemediği/kontrolsüz kaldıkları ifade edilmektedir" (s. 139).

3.3.12. Aktif Katılım ve Süreklilik Problemi

Katılım zorunluluğunun olmaması, düşük katılım sayısı, derse ilgisizlik, derslerde pasif kalma, derslere devam etmeme vb. durumlar uzaktan eğitime engel oluştur-

Tablo 4. Uzaktan Eğitimde Duyuşsal/İletişimsel Engeller

Tema: Duyuşsal/İletişimsel Engeller	Referanslar	f
İlgisizlik ve düşük motivasyon	M1, M2, M6, M7, M8, M10, M13, M14	8
Sosyallikten uzaklaşma kaygısı	M6, M10, M11, M15	4
İletişim güçlükleri	M5, M6, M8, M11, M16	5
Geri bildirim sorunları	M4, M6, M7, M10, M11, M12, M14	7

maktadır. Akdemir & Kılıç'a (2020) göre "...derse aktif katılımın sağlanamaması ve derslerin normal yoğunlukta işlenememesi..." dezavantajlı bir durum olarak ifade edilmektedir (s. 706).

3.3.13. Öğretimsel Görevlerde Bilgi Eksiklikleri

Sınav tarihleri, ödev süreleri, teslim tarihleri, ders izlenceleri, proje konuları ve haftalık sunumlardaki bilgi ve açıklama eksiklikleri uzaktan eğitimde öğretimsel görevlerin yerine getirilmesinde engel oluşturmaktadır. Karahan, Bozan & Akçay (2020) "öğrencilerin derslerle ilgili gerekli bilgilendirmeleri sağlıklı bir şekilde edine-mediklerini ve bunun sonucunda süreci büyük bir sıkıntı içerisinde yaşadıklarını paylaşmışlardır." (s. 210). Uzaktan eğitimde karşılaşılan duyuşsal/iletişimsel engellere yönelik maddeler Tablo 4'te sunulmuştur.

Ortaya çıkan bulgular incelendiğinde, ilgisizlik ve düşük motivasyon (f=8), geri bildirim sorunları (f=7), hususlarında birçok çalışmada değinildiği görülmektedir. Ortaya çıkan her bir engel ile ilgili detaylı açıklamalar aşağıda belirtilmiştir.

3.3.14. İlgisizlik ve Düşük Motivasyon

Veli ve öğrencilerin uzaktan eğitim sürecine ilgisizliği ve motivasyon kaybı yaşamaları uzaktan eğitim için engel oluşturmaktadır. Canpolat & Yıldırım (2021) tarafından yürütülen çalışmada "...motivasyonu düşük öğrencilerin istenilen kazanımları elde etmesi oldukça zor..." (s. 89) olduğu ifade edilmektedir.

3.3.15. Sosyallikten Uzaklaşma Kaygısı

Uzaktan eğitim sürecinde öğrencelerin arkadaşlarıyla bir araya gelememesi, öğretmenleriyle olan iletişimlerinin zayıflaması, içe kapanma durumlarının yaşanması, sosyallikten uzaklaşma kaygısına neden olmaktadır. Bu durum uzaktan eğitim açısından bir engel olarak görülmektedir. Yılmaz Özelçi'ye (2020) göre uzaktan eğitimde "sosyal etkileşimin olmaması..." (s. 184) önemli bir dezavantaj olarak değerlendirilmektedir.

3.3.16. İletişim Güçlükleri

Öğrenci-öğretmen iletişim zayıflığı, iletişim kopukluğu, öğrenciyle iletişimde zorluk, öğrencilerle iletişim kuramama, iletişime kapalı olma vb. durumlar uzaktan eğitim sürecine engel olmaktadır. Er Türküresin (2020) "...uzaktan eğitimdeki en büyük eksikliğin etkileşim olmamasından kaynaklandığını..." belirtmektedir (s.610).

3.3.17. Geri Bildirim Sorunları

Öğrencilere sunulan geribildirimlerin yetersizliği, geri bildirim almada yaşanan zorluklar, geri bildirimlerin etkili olamaması uzaktan eğitim sürecini engellemektedir. Dolmacı & Dolmacı (2020) tarafından eş zamanlı yabancı dil öğretim sürecinde karşılaşılan önemli sorunlar başlıklı çalışmada "her öğrenciye dönüt vermenin zor olması" uzaktan eğitimde karşılaşılan önemli sorunlar arasında olduğu ifade edilmektedir (s.716). Uzaktan eğitimde karşılaşılan çevresel/sosyolojik engellere yönelik maddeler Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Uzaktan Eğitimde Çevresel/Sosyolojik Engeller

Tema: Çevresel/Sosyolojik Engeller	Referanslar	f
Ekonomik güçlükler ve fırsat eşitsizliği	M2, M6, M7, M11, M12, M13, M14	7
Kalabalık aileler ve sınıf mevcutları	M4, M6, M9, M11	4
Çevresel uyaranlar ve çalışma koşulları	M4, M5, M6, M9, M13, M15	6
Teknolojiye aşırı maruz kalma	M4, M9, M12	3

Ortaya çıkan bulgular incelendiğinde, ekonomik güçlükler ve fırsat eşitsizliği (f=7), çevresel uyaranlar ve çalışma koşulları (f=6), hususlarında birçok çalışmada değinildiği görülmektedir. Ortaya çıkan her bir engel ile ilgili detaylı açıklamalar aşağıda belirtilmiştir.

3.3.18. Ekonomik Güçlükler ve Fırsat Eşitsizliği

Öğrencilerin toplumsal ve ekonomik düzeylerinin düşük olması, internet ve bilgisayar gibi araçlara erişimlerinin kısıtlı olması, uzaktan eğitim sürecinde ekonomik ve fırsat eşitsizliklerine neden olmaktadır. Akdemir & Kılıç'a (2021) göre "...öğrencilerin bilgisayarlarını aile üyeleriyle paylaşmak durumunda olmasının derse odaklanmalarını engellediği" ifade edilmektedir (s. 699).

3.3.19. Kalabalık Aileler ve Sınıf Mevcutları

Uzaktan eğitim süreciyle ilgili kişisel telefon veya sosyal medya meşguliyeti, aşırı kalabalık sınıflarda ve kalabalık ailelerde derslerin dinlenememesi, bilgisayarın aile üyeleriyle paylaşılmasının öğrencileri sınırlandırması vb. durumlar uzaktan eğitim açısından engel oluşturmaktadır. Genç, Engin & Yardım (2020) "...sınıf mevcudunun fazlalığının süreci zorlaştırdığını ifade etmişlerdir." (s. 150).

3.3.20. Çevresel Uyaranlar ve Çalışma Koşulları

Etkili öğrenme sürecinin gerçekleşebilmesi için gerekli olan çalışma ortamının sağlanamaması, kalabalık ailelerdeki ses ve gürültü problemleri, aile bireylerinin ders saatlerinin çakışması uzaktan eğitim süreci için engel oluşturmaktadır. Akbal & Akbal'a (2020) göre "...çalışma ortamının kısıtlı olması en önemli sorun olarak görülmüştür." (s. 543).

3.3.21. Teknolojiye Aşırı Maruz Kalma

Teknolojik aletlerin yoğun kullanımına bağlı oluşan fizyolojik sağlık problemleri, bilgisayar, internet bağımlılığı uzaktan eğitim engeli olarak değerlendirilmektedir. Genç, Engin & Yardım'a (2020) göre "Pandemi sürecinde öğrencilerin sürekli ekran karşısında olmalarının yarattığı rahatsızlıklar süreci olumsuz yönde etkileyebilmektedir." (s. 148).

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, pandemi sürecinde gerçekleştirilen uzaktan eğitim faaliyetlerine ilişkin karşılaşılan engelleri sentezleyerek tek bir çatı altında toplamayı amaçlamıştır. Süreçte karşılaşılan engeller incelendiğinde; teknik, öğretimsel, iletişimsel ve çevresel olmak üzere dört farklı tema altında bulgulara ulaşıldığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen çalışmalar, uzaktan eğitimde karşılaşılan teknik engellerin uzaktan eğitim faaliyet ve uygulamalarını önemli ölçüde yavaşlattığını hatta durdurma noktasına getirdiğine işaret etmektedir. Konuyla ilgili yurtdışında yapılmış çalışmalar incelendiğinde bu durumun desteklendiği görülmektedir (Rahimah vd., 2020; Rotas & Cahapay, 2020; Samsonov, 2020; Tanujaya, Prahmana & Mumu, 2021). Sahu (2020), alt yapıyla ilgili teknik engellerin pandemi sürecinde uzaktan eğitimi olumsuz yönde etkilediğine vurgu yaparken, Wang vd. (2020) teknik engellerin en çok karşılaşılan problemler arasında olduğuna işaret etmektedir. Uzaktan eğitim sürecinin başarılı olması, farklı ortamlarda bulunan öğrenen, öğretmen ve içerik arasındaki etkileşim kadar, teknolojik alt yapı gereksinimleriyle de yakından ilgilidir (Tanujaya, Prahmana & Mumu, 2021). Bu yönüyle değerlendirildiğinde, uzaktan eğitim sürecinde kullanılan teknolojilerin kilit bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Bu teknolojilerden kaynaklı engeller uzaktan eğitim sürecinin büyük ölçüde aksamasına neden olmaktadır (Wang vd., 2020). Uzaktan eğitim sürecinde yaşanan aksaklıkların çözümüne yönelik teknik destek hizmetlerinin sağlanamaması durumunda ise sürecin zincir halkalarını oluşturan paydaşlar (öğrenci, öğretmen, akademisyen, veli ve diğerleri) arasındaki etkileşimin de kopacağı anlamına gelmektedir. Bu çerçevede teknoloji alt yapı çalışmalarının hızlı bir şekilde güçlendirilmesi, düşük donanım ve bant genişliğinde çalışabilecek optimal sistemlerin tasarlanması önerilmektedir. Ayrıca uzaktan eğitim platformlarındaki olası teknik sorunlara rehberlik edecek dijital dönüşüm uzmanı/uzaktan eğitim uzmanı gibi yeni meslek tanımları planlanabilir.

Uzaktan eğitim ekosistemini oluşturan önemli saç ayaklardan biri de sunulan öğretimsel içeriktir (Simonson, Schlosser & Orellana, 2011). Araştırma kapsamındaki çalışmalar incelendiğinde, öğretimsel içerik engellerinin geniş bir yer tuttuğu ve yurtdışı merkezli araştırmala-

rın mevcut araştırma sonuçlarıyla paralellik gösterdiği görülmektedir (De Jong, 2020; Manikandan & Chinadurai, 2019; Ogange, Agak, Okelo & Kiprotich, 2018; Pozdnyakova & Pozdnyakov, 2017). Simonson, Schlosser & Orellana (2011) yaptıkları çalışmada uzaktan eğitimde öğretimsel içeriklerin niteliği ve tasarımı konusuna dikkat çekmektedir. Ko & Rossen (2010) ise yüz yüze eğitime göre hazırlanmış öğretimsel içeriklerin uzaktan eğitime göre uyarlanması gerektiğini ifade etmektedir. Yüz yüze eğitim için tasarlanmış içerikler üzerinde hiçbir değişiklik yapılmadan, uzaktan eğitim sürecine uygulanması mutlak surette beraberinde öğretimsel engeller getirecektir (Zawacki-Richter, 2009). Çünkü uzaktan eğitim, etkileşimsel, duyuşsal, bilişsel ve sosyal uzaklık gibi pek çok konuda yüz yüze eğitime göre farklılıklar barındırmaktadır (Rovai & Downey, 2010). Bu bağlamda, pandemi öncesine kadar uzaktan eğitimi deneyimlememiş ve uzaktan eğitim pedagojisi konusunda hiçbir eğitim almamış paydaşların engellerle karşılaşması olağan bir durumdur. Öğretimsel içeriklerin tasarımı ve bu içeriklerin öğrenenlere nasıl ulaştırılacağı konusu kadar, ölçme ve değerlendirmelerin ne şekilde yapılacağı konusu da önemlidir. Ölçme ve değerlendirme faaliyetlerinin öğrenme sürecindeki rolü ve önemi bilinmektedir. Pandemi süreciyle birlikte alternatif çevrimiçi ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarına olan ihtiyaç bir kez daha gün yüzüne çıkmıştır (Sarı, 2020). Bu durum, öğrenen-öğreten eğitiminde bir dönüşüme gidilmesi gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda, çevrimiçi içeriklerin tasarımı ve bu içeriklerin öğrenenlere nasıl ulaştırılacağı ve ölçme-değerlendirme faaliyetlerinin ne şekilde yapılacağı konusunda yeni yöntem ve yaklaşımların geliştirilmesi ve bu yönde eğitimlerin planlanması önerilmektedir.

Genel olarak uzaktan eğitimde önemli bir sınırlılık olarak değerlendirilen iletişimsel engeller, pandemi sürecinde de önemli ölçüde geçerliliğini korumaktadır. Bu bağlamda Türkiye merkezli yapılan çalışmalarla yurtdışı merkezli yapılan çalışmalar benzerlik göstermektedir (Bekele, 2010; Benhima & Benabderrazik, 2020; Li vd., 2018; Sun & Rueda, 2012; Whittle vd., 2020). Whittle vd. (2020) tarafından yürütülen çalışmada pandemi döneminde yapılan uzaktan eğitim faaliyetlerinde, öğrenci ve öğretmen arasındaki etkileşime, Bozkurt (2020) tarafından yürütülen çalışmada ise ilgi, anlayış ve duygudaşlık pedagojisine vurgu yapılmaktadır. Uzaktan eğitimde, etkileşim ve sosyal etkinlik faaliyetlerinin eksikliği iletişimsel engellere neden olmaktadır (Sun & Rueda, 2012). Bu engeller ise öğrenenlerin kendilerini yalnız hissetmesinde ve sistemin dışına çıkmalarında katalizör bir rol oynamaktadır (Bilgiç & Tüzün, 2015). Nitekim mevcut çalışma kapsamında, ilgisizlik, geri bildirim ve sosyallikten uzaklaşma problemleri karşılaşılan temel iletişimsel engeller arasında yer almaktadır. Öğrencilerin

yeterince geribildirim alamaması, kendilerini yeterince ifade edememesi ve sosyallikten uzaklaşma kaygısı hem içsel hem de dışsal motivasyonlarının olumsuz yönde etkilemektedir (Keskin & Özer; Tekin, 2020). Dolayısıyla uzaktan eğitimdeki yüz yüze etkileşim eksikliğinin giderilmesi ve sosyal buradalığı artırmaya yönelik etkinlik ve faaliyet alanlarının genişletilmesi önerilmektedir.

Araştırma sonucuna göre pandemi döneminde yapılan uzaktan eğitim faaliyetlerinde çeşitli çevresel engellerin olduğu ve bu yönde düzenlemeler yapılması gerektiği tespit edilmiştir. Çalışma koşulları, ekonomik güçlükler, fırsat eşitsizliği ve teknolojiye aşırı maruz kalma durumları örnek olarak gösterilebilir. Yurtdışı merkezli çalışmalar bu durumu desteklemektedir (Aguliera & Nightengale-Lee 2020; Alvarez, 2020; Van Lancker & Parolin, 2020). Aguliera vd. (2020) öğrenciler arasındaki ekonomik gelir farklılıklarının uzaktan eğitim sürecinde dezavantajlılar aleyhine sürmeye devam ettiğini ifade etmektedir. Van Lancker & Parolin (2020) ise çevresel engellerin, özellikle evdeki çalışma koşulları nedeniyle uzaktan eğitimde fırsat eşitliğinin yeniden tartışılması gerektiğine işaret etmektedir. Pandemi döneminde yürütülen uzaktan eğitim faaliyetlerinin neredeyse tamamı çevrimiçi platformlar üzerinden yani dijital olarak gerçekleştirilmektedir. Bu durum hem öğrenenlerin hem de öğretmenlerin uzun süre ekran başında kalmasına ve dolayısıyla uzun süre teknolojiye maruz kalmasına neden olmaktadır (Yıldırım, 2020). Pandemiyle birlikte artan ekrana maruz kalma sürelerinin bir takım sosyal ve bedensel problemlere neden olacağı öngörülen bir durumdur. Bu bağlamda, uzaktan eğitime yönelik yeni öğretim programlarının geliştirilmesi, ders, etkinlik ve faaliyet sürelerinin yeniden düzenlenmesi önerilmektedir.

Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, teknik, öğretimsel, iletişimsel ve çevresel engeller konusunda Türkiye merkezli çalışmalar ile yurtdışında yapılan çalışmalar arasında benzerliklerin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de uzaktan eğitim faaliyetlerinde karşılaşılan engellerin henüz tam olarak giderilemediği sonucu çıkarabilir. İleride yapılacak çalışmalarda, elde edilen bu sonuçlar bir veri toplama aracına dönüştürülerek uzaktan eğitim paydaşlarının görüşüne başvurulabilir. Daha geniş bir kitleyle yapılacak bir çalışma, engelleri ortaya koymak açısından daha net sonuçlar ortaya çıkarabilir. Bu sayede elde edilecek sonuçlar mevcut araştırma sonuçlarını daha da olgunlaştırabilir.

5. Kaynakça

- Adnan, M., & Anwar, K. (2020). Online Learning amid the COVID-19 Pandemic: Students' Perspectives. *Journal of Pedagogical Sociology and Psychology*, 2(1), 45-51.
- Ak, Ş., Gökdaş, İ., Öksüz, C., & Torun, F. (2021). Uzaktan eğitim-

de eğitimcilerin eğitimi: Uzaktan eğitime yönelik öz yeterlik ve yarar algısına etkisi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 24-44.

- Alvarez Jr, A. V. (2020). The phenomenon of learning at a distance through emergency remote teaching amidst the pandemic crisis. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 144-153.
- Aspfors, J., ve Fransson, G. (2015). Research on mentor education for mentors of newly qualified teachers: A qualitative meta-synthesis. *Teaching and Teacher Education*, 48, 75-86.
- Balaman, F., & Hanbay Tiryaki, S. (2021). Corona virüs (covid-19) nedeniyle mecburi yürütülen uzaktan eğitim hakkında öğretmen görüşleri. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 10(1).
- Baturay, M. H. & Yükseltürk, E. (2015). The role of online education preferences on student's achievement. *The Turkish Online Journal of Distance Education*, 16(3), 3-12. doi:10.17718/tojde.47810
- Bekele, T. A. (2010). Motivation and satisfaction in internet-supported learning environments: A review. *Educational Technology & Society*, 13(2), 116-127.
- Benhima, M., & Benabderrazik, Y. (2020). The Role of Using Information Communication Technology in the Motivation of Moroccan English Department Students during COVID-19 Quarantine. *The Journal of Quality in Education*, 10(16), 22-47.
- Bilgiç, H. G., & Tüzün, H. (2015). Yükseköğretim kurumları web tabanlı uzaktan eğitim programlarında yaşanan sorunlar. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 26-50.
- Bolliger, D. U. & Wasilik, O. (2009). Factors influencing faculty satisfaction with online teaching and learning in higher education. *Distance Education*, 30(1), 103-116. doi:10.1080/01587910902845949
- Bondas, T., ve Hall, E. O. (2007). Challenges in approaching metasynthesis research. *Qualitative Health Research*, 17(1), 113-121.
- Bozkurt, A. (2017). Türkiye’de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 85-124.
- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 112-142.
- Bozkurt, A., & Sharma, R. C. (2020). Emergency remote teaching in a time of global crisis due to corona virus pandemic. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 1-6.
- Celen, F. K., Celik, A., & Seferoglu, S. S. (2018). Yükseköğretimde çevrim-içi öğrenme: Sistemde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri. *Journal of European Education*, 1(1), 25-34.
- Çalık, M. ve Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 33-38. doi:10.15390/EB.2014.3412
- De Jong, P.G.(2020). Impact of moving to online learning on the way educators teach. *Medical Science Educator*, 30(3), 1003-1004. https://doi.org/10.1007/s40670-020-01027-7
- Elçiçek, M. (2021). An investigation into the technology integration levels of pre-service teachers in compulsory distan-

- ce education (covid-19 pandemic). *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 8(3), 2060-2080.
- Ertuğ, C. (2020). Coronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye'de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 11-53.
- Houlden, S., & Veletsianos, G. (2020). The problem with flexible learning: Neoliberalism, freedom, and learner subjectivities. *Learning, Media and Technology*. Çevrimiçi ön yayın. <https://doi.org/10.1080/17439884.2020.1833920>
- Keskin, M., & Özer Kaya, D. (2020). COVID-19 sürecinde öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitime yönelik geri bildirimlerinin değerlendirilmesi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 59-67.
- Ko, S., & Rossen, S. (2010). *Teaching online: A practical guide* (3rd ed.). Boston, MA: Houghton Mifflin.
- Kürtüncü, M., & Kurt, A. (2020). COVID-19 pandemisi döneminde hemşirelik öğrencilerinin uzaktan eğitim konusunda yaşadıkları sorunlar. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 66-77.
- Li, K. C., Lee, L. Y. K., Wong, S. L., Yau, I. S. Y., & Wong, B. T. M. (2018). Effects of mobile apps for nursing students: learning motivation, social interaction and study performance. *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning*, 33(2), 99-114.
- Manikandan, S., & Chinnadurai, M. (2019). Intelligent and Deep Learning Approach OT Measure E-Learning Content in Online Distance Education. *The Online Journal of Distance Education and e-Learning*, 7(3), 199.
- Menchaca, M. P. & Bekele, T. A. (2008). Learner and instructor identified success factors in distance education. *Distance Education*, 29(3), 231-252. doi:10.1080/01587910802395771
- Nadeak, B. (2020). The effectiveness of distance learning using social media during the pandemic period of covid-19: A case in universitas kristen Indonesia. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(7), 1764-1772.
- Ogange, B., Agak, J., Okelo, K., & Kiprotich, P. (2018). Student perceptions of the effectiveness of formative assessment in an online learning environment. *Open Praxis*, 10(1), 29-39.
- Özgöl, M., Sarikaya, İ., & Öztürk, M. (2017). Örgün eğitimde uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin öğrenci ve öğretim elemanı değerlendirmeleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (2), 294-304.
- Pozdnyakova, O., & Pozdnyakov, A. (2017). Adult students' problems in the distance learning. *Procedia engineering*, 178, 243-248.
- Rahimah, R., Jariah, N., Karimah, N., Hilmatunnisa, H., & Sandra, T. (2020). The problems and solutions for learning activities during covid-19 pandemic disruption in hidayatul insan pondok school. *Bulletin of Community Engagement*, 1(1), 13-20.
- Rotas, E. E., & Cahapay, M. B. (2020). Difficulties in remote learning: voices of philippine university students in the wake of covid-19 crisis. *Asian Journal of Distance Education*, 15(2), 147-158.
- Rovai, A. P., & Downey, J. R. (2010). Why some distance education programs fail while others succeed in a global environment. *The Internet and Higher Education*, 13(3), 141-147. <http://dx.doi.org/10.1016/j.iheduc.2009.07.001>
- Sahu, P. (2020). Closure of universities due to coronavirus disease 2019 (COVID-19): Impact on education and mental health of students and academic staff. *Cureus*, 2019(4), 4-9. <http://doi.org/10.7759/cureus.7541>
- Samsonov, P. (2020). Specific Features of Distance Learning at Russian Universities: Problems and Solutions. *Research Issues in Contemporary Education*, 5(2), 117-125.
- Sarı, H.İ. (2020). Evde kal döneminde uzaktan eğitim: ölçme ve değerlendirmeyi neden karantinaya almamalıyız?. *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi*, 3(1), 121-128.
- Sezgin, S. (2021). Acil uzaktan eğitim sürecinin analizi: öne çıkan kavramlar, sorunlar ve çıkarılan dersler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 273-296.
- Sezgin, S. (2021). Acil uzaktan eğitim sürecinin analizi: öne çıkan kavramlar, sorunlar ve çıkarılan dersler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 273-296.
- Simonson, M., Schlosser, C. & Orellana, A. (2011). Distance education research: a review of the literature. *Journal of Computing in Higher Education*, 23, 124-142.
- Staneva, A. A., Bogossian, F., ve Wittkowski, A. (2015). The experience of psychological distress, depression, and anxiety during pregnancy: A meta-synthesis of qualitative research. *Midwifery*, 31, 563-573.
- Sun, J. C. Y., & Rueda, R. (2012). Situational interest, computer self-efficacy and self-regulation: Their impact on student engagement in distance education. *British journal of educational technology*, 43(2), 191-204.
- Tanujaya, B., Prahmana, R. C. I., & Mumu, J. (2021). The Mathematics Instruction in Rural Area during the Pandemic Era: Problems and Solutions. *Editorial from Bronistaw Czarnocha*, 3.
- Tekin, E. (2020). COVID-19 kaygısının motivasyon üzerindeki etkisi: Z Kuşağı üzerine bir araştırma. *Turkish Studies*, 15(4), 1129-1145. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44070>
- Tryon, P. J. & Bishop, M. (2009). Theoretical foundations for enhancing social connectedness in online learning environments. *Distance Education*, 30(3), 291-315. doi:10.1080/01587910903236312
- Urozkova, S. B. (2020). Advantages and disadvantages of online education. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 9(89), 34-37.
- Wang, C., Cheng, Z., Yue, X. G., & McAleer, M. (2020). Risk Management of COVID-19 by universities in China. *Journal of Risk and Financial Management*, 13(2), 36. <http://doi.org/10.3390/jrfm13020036>
- Weed, M. (2005). "Meta interpretation": A method for the interpretive synthesis of qualitative research. *Qualitative Social Research*, 6(1), 1-21.
- Whittle, C., Tiwari, S., Yan, S. and Williams, J. (2020). Emergency remote teaching environment: A conceptual framework for responsive online teaching in crises. *Information and Learning Sciences*, 121(5), 311-319. <https://doi.org/10.1108/ILS-04-2020-0099>
- Yıldırım, K. (2020). İstisnai bir uzaktan eğitim-öğretim deneyiminin öğrettikleri. *Journal of Critical Reviews in Educational Sciences – CRES*, 1(1), 7-15.

Zawacki-Richter, O. (2009). Research areas in distance education: A Delphi study. *International Review of Research in Open and Distance Learning*, 10(3), 1-17.

Ek I. Meta-Sentez Kapsamına Alınan Makalelerin Listesi

- M1 Bayburtlu, Y.S. (2020). Covid-19 pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecinde öğretmen görüşlerine göre Türkçe eğitimi. *Turkish Studies*, 15(4), 131-151.
- M2 Tümen Akyıldız, S. (2020). Pandemi döneminde yapılan uzaktan eğitim çalışmalarıyla ilgili İngilizce öğretmenlerinin görüşleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21),679-696.
- M3 Türküresin, H. E. Covid-19 pandemi döneminde yürütülen uzaktan eğitim uygulamalarının öğretmen adaylarının görüşleri bağlamında incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 597-618.
- M4 Genç, S.Z., Engin, G. ve Yardım, T. (2020). Pandemi (Covid-19) sürecindeki uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin lisansüstü öğrenci görüşleri, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 41, 134-158.
- M5 Akbal, H. ve Akbal, H. İ. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde uzaktan eğitim ile ilgili yaşanan sorunların öğrenci bakış açısına göre AHP yöntemi ile incelenmesi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (22), 533-546.
- M6 Özdoğan, A. Ç., & Berkant, H. G. (2020). Covid-19 pandemi dönemindeki uzaktan eğitime ilişkin paydaş görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 13-43.
- M7 Balaman, F. ve Hanbay Tiryaki, S. (2021). Corona virüs (covid-19) nedeniyle mecburi yürütülen uzaktan eğitim hakkında öğretmen görüşleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10 (1) , 52-84.
- M8 Bakioğlu, B. ve Çevik, M. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(4), 109-129.
- M9 İnci Kuzu, Ç. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde uygulanan ilkökul uzaktan eğitim programı (eba tv) ile ilgili veli görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 505-527.
- M10 Canpolat, U. ve Yıldırım, Y. (2021). Ortaokul öğretmenlerinin COVID-19 salgın sürecinde uzaktan eğitim deneyimlerinin incelenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*,7(1), 74-109.
- M11 Akdemir, A. B. ve Kılıç, A. (2020). Yükseköğretim öğrencilerinin uzaktan eğitim uygulamalarına bakışının belirlenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 685-712.
- M12 Pınar, M. A. ve Dönel Akgül, G. (2020). The opinions of secondary school students about giving science courses with distance education during the covid-19 pandemic. *Journal of Current Researches on Social Sciences*,10 (2), 461-486.
- M13 Demir, F. ve Özdaş, F. (2020). Covid-19 sürecindeki uzaktan eğitime ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 273-292.
- M14 Dolmacı, M. ve Dolmacı, A. (2020). Eş zamanlı uzaktan eğitimle yabancı dil öğretiminde öğretim elemanlarının görüşleri: Bir covid 19 örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 18(2), 202-228.
- M15 Yılmaz Ozelçi, S. (2021). Teacher candidates' experience of distance education: A case of Eregli. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 8(1). 178-192.
- M16 Karahan, E., Bozan, M. A. ve Akçay, A. O. (2020). Sınıf öğretmenliği lisans öğrencilerinin pandemi sürecindeki çevrim içi öğrenme deneyimlerinin incelenmesi, *Turkish Studies*, 15(4), 201-214.